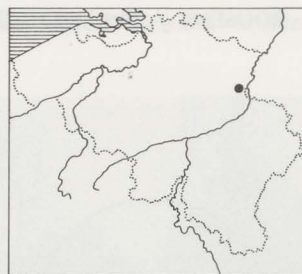

B. ROOSENS

Het kasteel "Jonkholt" te Hoelbeek (gem. Bilzen)

Interimverslag 1986

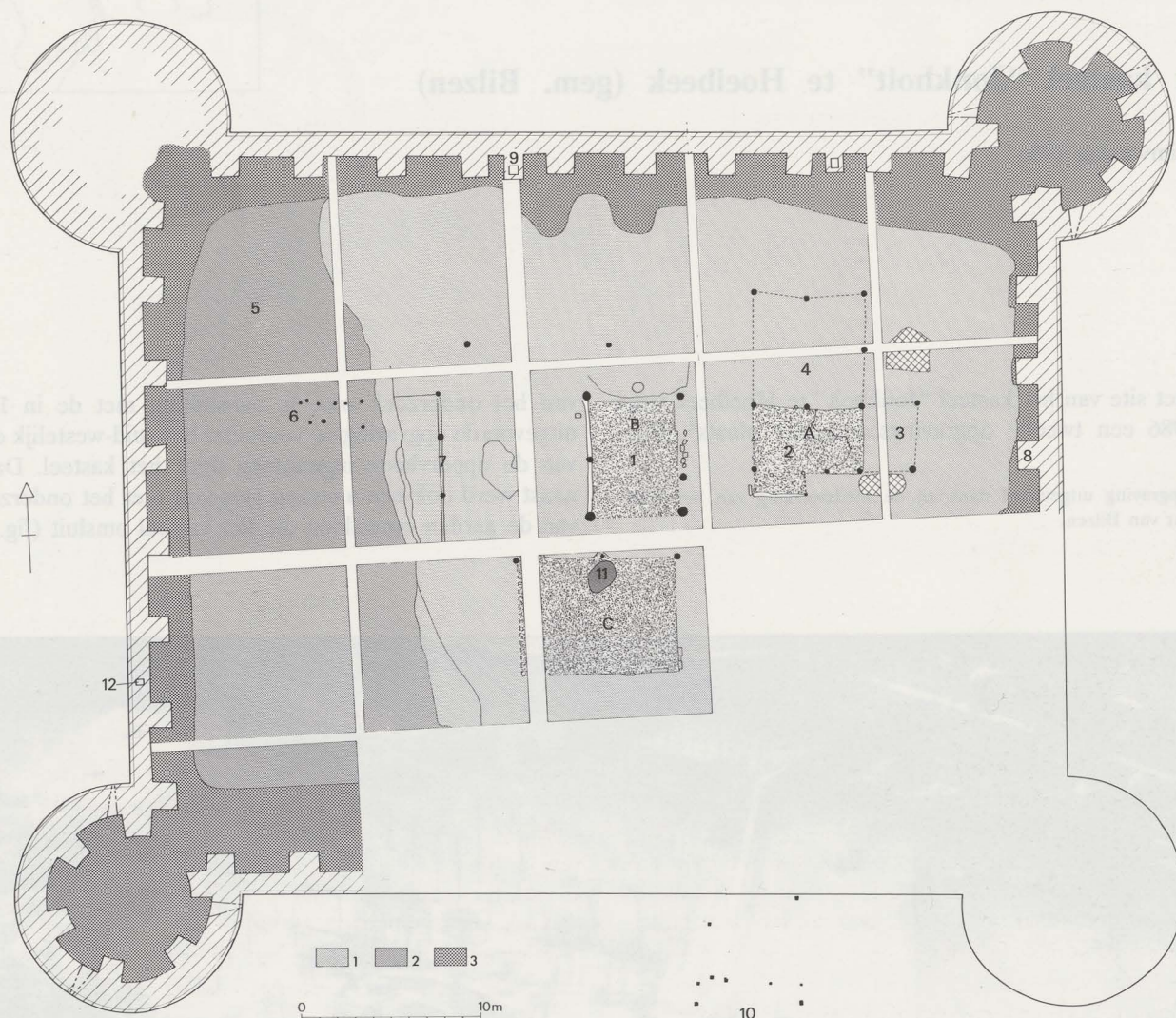
Op het site van het kasteel "Jonkholt" te Hoelbeek vond in 1986 een tweede opgravingscampagne plaats¹. Doel

van het onderzoek was, in aansluiting met de in 1985 uitgevoerde opgravingen, vooreerst het zuid-westelijk deel van de oppervlakte ingenomen door het kasteel. Daarnaast werd ook een aanvang gemaakt met het onderzoek van de aarden omwalling die het kasteel omsluit (fig. 1).

¹ Opgraving uitgevoerd dank zij de medewerking van het stadsbestuur van Bilzen.

1 Algemeen zicht op het kasteelsite vanuit het oosten (foto Min. van Landsverdediging, toelating 16.04.87).

2 Algemeen opgravingsplan: 1: het opgehoogd terrein (XIIIb); 2: de westelijke gracht (XIIIb); 3: de funderingsleuven van het kasteel (XIVb).

Algemeen kan gesteld worden dat de nieuwe gegevens de resultaten van de eerste opgravingscampagne vervolledigen en bevestigen.

Van de oudste bewoningsfase (uit XIIIb-XIVa), vóór de bouw van het stenen kasteel, kon het beeld verder worden aangevuld. Het gaat om een opgehoogd terrein, langs de westzijde begrensd door een brede gracht, waarop enkele houten gebouwen werden opgericht (fig. 2).

Deze gracht met een noord-zuid verloop was minstens 13 m breed en kon over een lengte van 32,5 m gevolgd worden (fig. 2: 5); zijn diepte bedroeg ca. 2 m en op zijn vlakke bodem werd - naast een aantal aardewerkscherven die globaal in de periode XIVA te dateren zijn - een laag kalkmortel aangetroffen. Deze is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van de werkzaamheden bij de bouw van het stenen kasteel in XIVb, die de demping van deze gracht met zich meebracht.

De uitgestrektheid van het opgehoogde terrein kon bepaald worden op minstens 30 m in noord-zuidelijke richting en op minstens 37 m in oost-westelijke richting. Aan drie zijden (ten noorden, oosten en zuiden) is de oorspronkelijke ophoging van het site (evenals de westelijke gracht langs zijn noord- en zuidzijde) immers doorsneden door de funderingsleuven van de buitenmuren van het kasteel. Alhoewel we hiermee de oorspronkelijke oppervlakte van het opgehoogde terrein niet kennen, mogen we wel aannemen dat zijn uitgestrektheid niet beduidend groter kan geweest zijn. Zou men zich immers de moeite hebben getroost om de westelijke gracht te dempen en zijn oppervlakte in het kasteel te incorporeren indien er langs een andere zijde nog voldoende reeds opgehoogde en droge grond voorhanden was?

Het lijkt ons logisch dat het site in zijn eerste bewoningsfase niet enkel langs de westzijde door een gracht be-

3 De resten van het kasteel gezien vanuit het zuidoosten.

grensd was. Zijn grote breedte is immers geen natuurlijk gegeven en de westelijke gracht heeft enkel zin indien het terrein volledig omgeven was door éénzelfde beschermende gracht. Een archeologisch bewijs is hiervoor niet voorhanden, maar niets staat een samenvallen van het grachtensysteem van het 14de-eeuwse kasteel met dit van de oudste bewoningsfase langs de noord-, oost- en zuidzijden in de weg.

Op het opgehoogde terrein werd in 1986 een derde houten gebouw aangetroffen (fig. 2: C). Dit bevindt zich ten zuiden van gebouw B. Oost-west geïoriënteerd, heeft het als afmetingen 9 m bij 6,5 m. De noordzijde wordt begrensd door twee houten hoekpalen, terwijl op de zuidoostelijke hoek enkele mergelblokken en bakstenen de onderbouw van het gebouw in vakwerk aanduiden. Dit gebouw wordt grotendeels bedekt door een grote brandvlek; de resten van de brandstapel, waaronder aardewerk uit de 13de-14de eeuw met secundaire brandsporen, werden aangetroffen in een ovale kuil van ca. 0,7 m diepte (fig. 2: 11).

De oprichtingsdatum van de houten gebouwen kan gepreciseerd worden dank zij het dendrochronologisch onderzoek van enkele hoekpalen van de gebouwen A en B². Eén exemplaar kan met zeer grote zekerheid gedateerd worden in het jaar 1201. Gezien het gaat om een staal zonder schors moet deze datum een 20- tot maximaal 30-tal jaar verjongd worden om de vellingsdatum van de boom te kennen. De aldus bekomen globale ontstaansda-

tum van de houten nederzetting "Jonkholt" (ca. 1225) stemt nauw overeen met onze eerste vooropgestelde datering op basis van de aardewerkvondsten in de loop van het tweede kwart van de 13de eeuw.

De reden van het ontstaan van "Jonkholt" is ons onbekend; het schrijnend gebrek aan historische gegevens over de kleine heerlijkheden tijdens de middeleeuwen vormt een belemmering om zijn ontstaan in de juiste context terug te plaatsen.

Als algemeen beeld van het site gedurende deze eerste bewoningsfase moeten we ons een nagenoeg vierkant opgehoogd terrein voorstellen, omgeven door een brede gracht, waarop verschillende houten gebouwen staan. De oriëntering van de gebouwen ten opzichte van elkaar vertoont een geordend patroon. In het nog te onderzoeken zuid-oostelijk deel mag ook de aanwezigheid van soortgelijke constructies vermoed worden. Het geheel verwijst naar de grote hoeven bestaande uit verschillende losstaande gebouwen, rondom een vierkante of rechthoekige open ruimte ingeplant. Dit type komt voor vanaf de 12de eeuw, maar is vooral verspreid vanaf de 13de eeuw.

Van het rechthoekige stenen kasteel (52,5 bij 42 m), opgericht in het tweede kwart van de 14de eeuw op de plaats van het omgracht site (fig. 2), is weinig nieuws aan het licht gekomen. Wel is gebleken dat het hele kasteel in één enkele doorlopende bouwfase werd opgericht en er zich geen latere verbouwingen hebben voorgedaan. De buitenmuren vertonen dezelfde karakteristieken als het in 1985 onderzochte gedeelte. Het gaat om een bakstenen ommuring voorzien van een rondgang op spaarbogen en langs de veldzijde bekleed met mergelblokken in horizontale

2 Dit dendrochronologisch onderzoek werd uitgevoerd door P. Hoffsummer, Université de l'Etat de Liège.

4 De aarden omwalling met zijn brede buitengracht gezien vanuit het noorden.

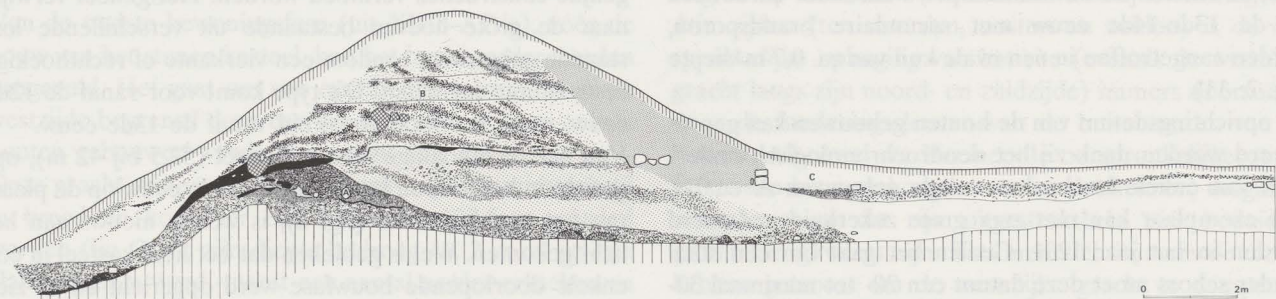
lagen (fig. 3). In de westelijke buitenmuur, nabij de zuid-westelijke hoektoren, bevindt zich een latrinekoker, uitgespaard in de muurdikte (fig. 2: 12). Van de bebouwing binnen het kasteel werden geen sporen aangetroffen. Dit was wel enigzins te verwachten gezien de aanwezigheid in de westelijke sector van de gedempte gracht uit de eerste occupatiefase. De gebouwen moeten zich in het zuidoostelijke deel van het kasteel situeren, waar we ook de toegang vermoeden.

Het tweede onderwerp van onderzoek vormde de aarden omwalling. Als een beschermende gordel ligt deze rondom het kasteel (fig. 1). De omwalling is, in tegenstelling tot het kasteel, op een nagenoeg vierkant grondplan aangelegd, zodat binnenin langs de zuidzijde van het kasteel een rechthoekige zone van ca. 75 bij 20 m vrij blijft. Op elke hoek van de omwalling bevindt zich een nagenoeg cirkelvormig bolwerk. Een brede gracht gevoed door de

Meersbeek omsluit het geheel (fig. 4). Het grootste hoogteverschil tussen de top van de aarden omwalling en de buitengracht vinden we op het zuidoostelijke bolwerk en bedraagt ca. 6 m. Dat dit niet het oorspronkelijke hoogteverschil vormt ligt voor de hand; de buitengracht is nagenoeg volledig toegeslibd en ongetwijfeld is een gedeelte van de wal door erosie afgespoeld.

Teneinde de structuur van de omwalling na te gaan werden in de zuidelijke wal drie doorsneden gemaakt. Doorsneden 1 en 2 leverden de meeste gegevens op.

Doorsnede 1 met een lengte van 25 m omvatte zowel de wal als het aansluitende binnenplateau (fig. 5). De wal heeft hier een breedte van ca. 14 m aan zijn basis en bereikt een hoogte van 3,4 m. In zijn zuidelijk deel, de veldzijde, bevindt zich een ophoging in de vorm van een walletje bestaande uit een dik pakket verbrande huttenleem afgedekt door een houtskoollaag (fig. 5: A). Deze

5 Doorsnede 1 in de zuidelijke wal.

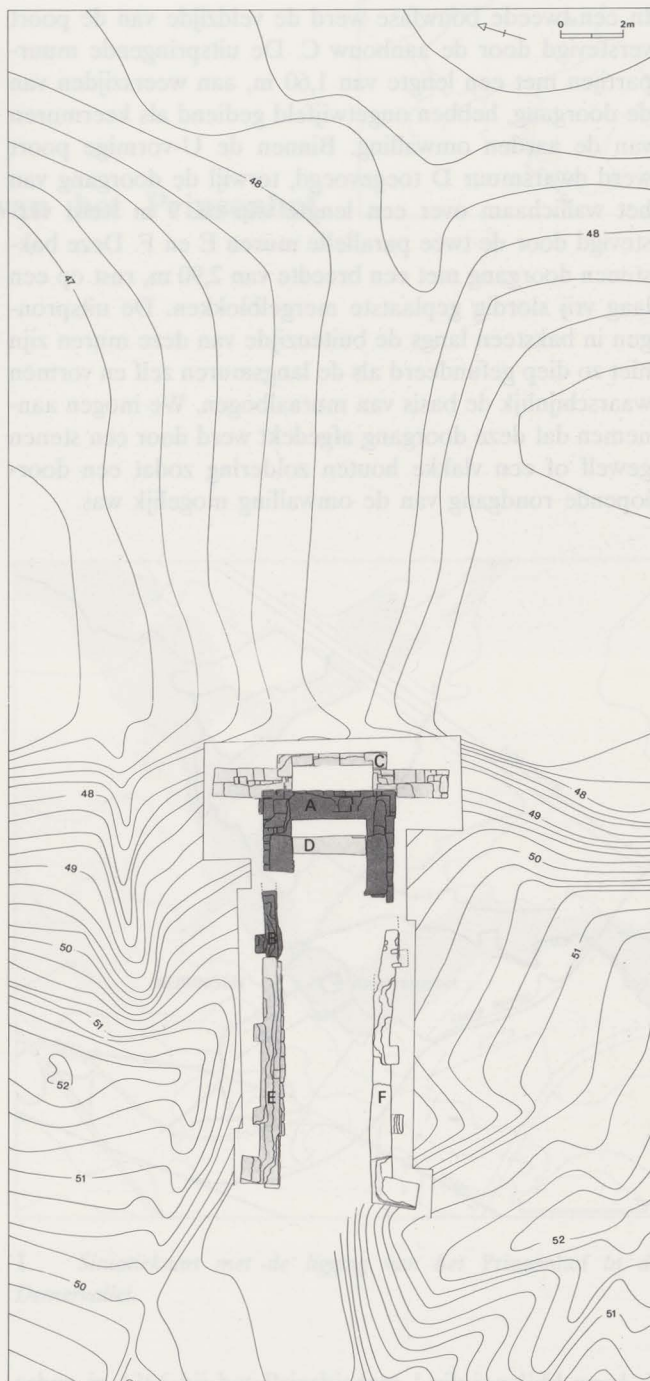
6 Gedeeltelijk zicht op doorsnede 2 in de zuidelijke wal met de steunmuur langs de veldzijde.

laag loopt horizontaal door tot bijna de volledige breedte van de wal. Het archeologisch vondstenmateriaal uit deze verbrande laag levert ons de *terminus post quem* voor de aanleg van de aarden omwalling. Dit materiaal omvat o.a. verschillende rand- en bodemfragmenten van steengoed uit Raeren, die in XVIa te dateren zijn.

Boven de brandlaag tekent zich de structuur van de eigenlijke wal duidelijk af; deze bestaat uit verschillende stortlagen van geel zand afgewisseld met dunnere humuslagen (fig. 5: B). De grond uit de buitengracht werd immers naar binnen gestort waarbij, zodra een bepaalde hoogte werd bereikt, een nivellering plaats vond. Het aldus bekomen plateau diende als basis voor de verdere ophoging. Minstens drie dergelijke nivelleringen vonden plaats vóór de wal voldoende hoog werd geacht.

Op het binnenplateau en tegen de wal aanleunend heeft mogelijk een gebouw gestaan; enkele mergelblokken verbonden door een dun loopvlak van 2,2 m lengte vormen hier een aanwijzing voor (fig. 5: C).

Doorsnede 2 werd 16 m westwaarts van doorsnede 1 gemaakt in dezelfde wal. Deze vertoont in zijn algemene opbouw een sterke gelijkenis met doorsnede 1, met uitzondering van het dik pakket verbrande huttenleem en houtskool. In plaats daarvan vinden we aan de veldzijde de resten van een steunmuur in mergelblokken (fig. 6). Deze rust op een brandlaagje en wordt op zijn beurt afgedekt door een brandlaag; pas daarboven begint het wallichaam met zijn afwisselende stort- en egalisatielagen. De betekenis van de structuren in de doorsneden 1 en 2 - ouder dan de aarden omwalling zelf - is nog niet met zekerheid te interpreteren. Waarschijnlijk houden zij verband met een eerste constructie ter verdediging van de toegangspoort van het kasteel. De aanleg van de aarden omwalling op vierkant grondplan met zijn bolwerken en brede buitengracht moet geplaatst worden in XVIa of iets later. Haar algemene vorm - vierkant grondplan, ronde uitgebouwde bolwerken en brede buitengracht - past in de algemene typologie van de omwallingen uit de late 15de en vroege 16de eeuw.

7 Grondplan van de toegangspoort in de aarden omwalling.

Ook de toegangspoort tot deze omwalling kon gelokaliseerd worden; zij bevindt zich in de oostelijke wal en wordt beschermd door het zuidoostelijke en tevens grootste bolwerk. Gericht naar de enige toegangsweg ligt de as van de poort toch niet volledig in zijn verlengde maar enkele meter noordwaarts.

De poort heeft een eenvoudig grondplan (fig. 7). De oudste bouwphase bestaat uit een U-vormige constructie A, gebouwd met herbruikte mergelblokken en bakstenen (28 x 14 x 6 cm). De breedte van de doorgang bedraagt 2,40 m. De relatie met het smalle muurfragment B - ouder dan muur E - kon niet juist worden vastgesteld.

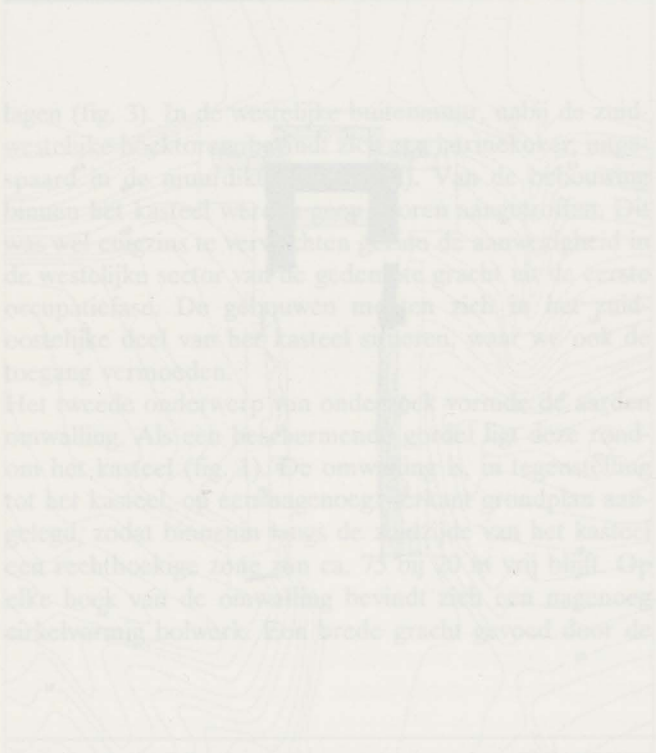
In een tweede bouwfase werd de veldzijde van de poort verstevigd door de aanbouw C. De uitspringende muurpartijen met een lengte van 1,60 m, aan weerszijden van de doorgang, hebben ongetwijfeld gediend als keermuren van de aarden omwalling. Binnen de U-vormige poort werd dwarsmuur D toegevoegd, terwijl de doorgang van het wallichaam over een lengte van ca. 9 m werd verstevigd door de twee parallelle muren E en F. Deze bakstenen doorgang met een breedte van 2,90 m, rust op een laag vrij slordig geplaatste mergelblokken. De uitsprongen in baksteen langs de buitenzijde van deze muren zijn niet zo diep gefundeerd als de langsmuren zelf en vormen waarschijnlijk de basis van muraalbogen. We mogen aannemen dat deze doorgang afgedekt werd door een stenen gewelf of een vlakke houten zoldering zodat een doorlopende rondgang van de omwalling mogelijk was.

Het archeologisch materiaal aangetroffen in de dunne puinlaag van de poortconstructie situeert haar afbraak in XVIIe. Deze einddatum stemt overeen met deze van het stenen kasteel.

BIBLIOGRAFIE

ROOSENS B. & WOUTERS W. 1986: Eerste opgravingscampagne van het kasteel 'Jonkholt' te Hoelbeek (gem. Bilzen), *Archaeologia Belgica* n.r. II-1, Brussel, 113-116.

WOUTERS W. & ROOSENS B. 1986: Oude vondsten van het kasteel Jonkholt te Hoelbeek (gem. Bilzen), *Archaeologia Belgica* n.r. II-2, 227-240.

7 Grondplan van de toegangspoort in de aarden omwalling.

Ook de toegangspoort tot deze omwalling was gelokt. In de oostelijke wal en de oostelijke poort was de toegangspoort tot de aarden omwalling. De poort had een eenvoudige constructie A. De poort was gebouwd met bakstenen mergelblokken en baksteen (28 x 14 x 6 cm). De breedte van de doorgang bedroeg 2,90 m. De poort was met een vlakke houten zoldering B - onder de poort E - kon niet juist worden vastgesteld.

De poort was gebouwd met bakstenen mergelblokken en baksteen (28 x 14 x 6 cm). De breedte van de doorgang bedroeg 2,90 m. De poort was met een vlakke houten zoldering B - onder de poort E - kon niet juist worden vastgesteld. Het archeologisch materiaal aangetroffen in de dunne puinlaag van de poortconstructie situeert haar afbraak in XVIIe. Deze einddatum stemt overeen met deze van het stenen kasteel.